

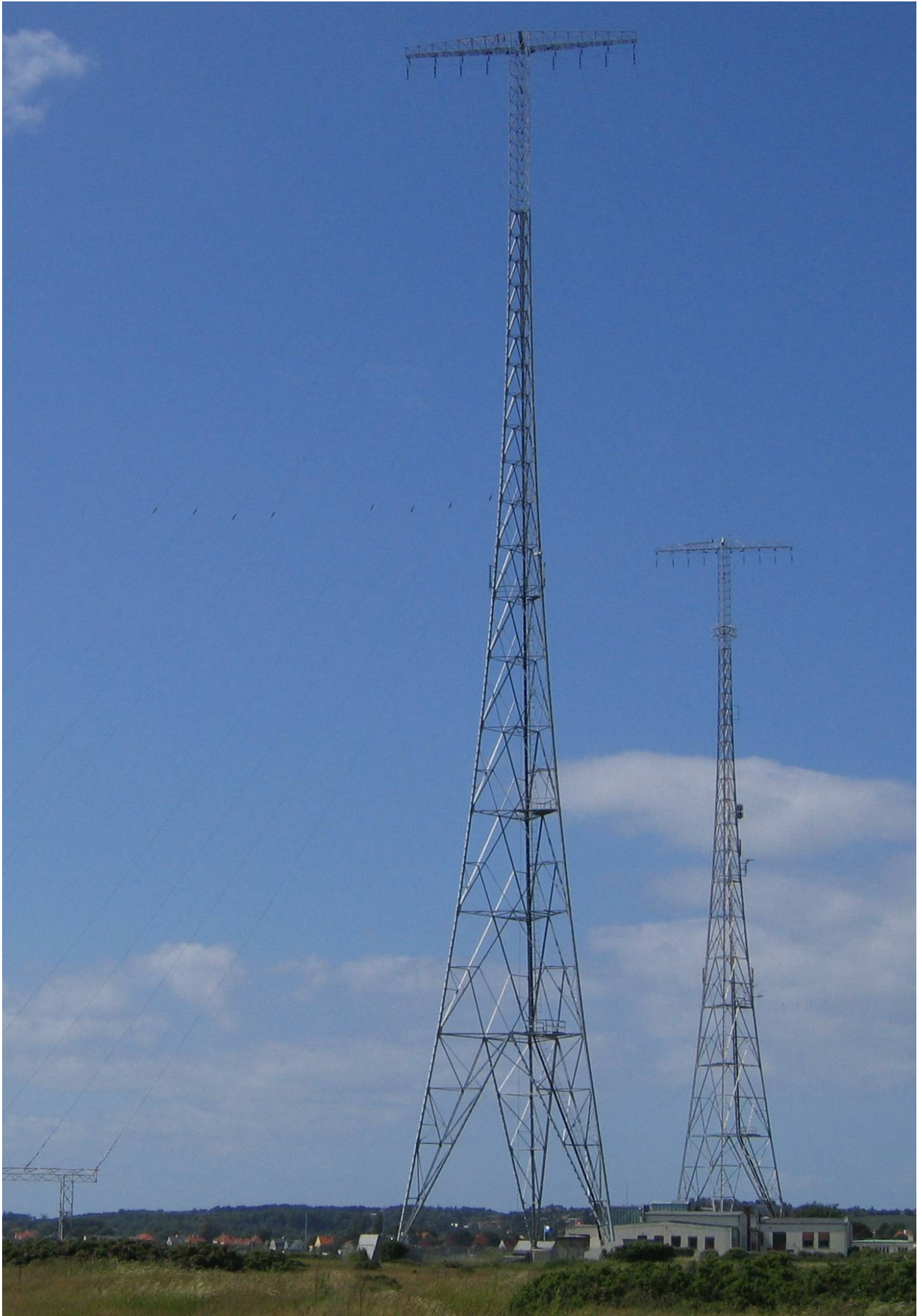
Hvad ved vi nu

– om danske talesprog?

Redigeret af Frans Gregersen og Tore Kristiansen

SPROGFORANDRINGSCENTRET

Denne artikel er kapitel 2 i bogen
Hvad ved vi nu – om danske talesprog?
(red. F. Gregersen og T. Kristiansen)
Sprogforandringscentret 2015.

2 Danmarks Radio som sprogpolitisk aktør

JACOB THØGERSEN

UDOVER DE mange sociolingvistiske interviews og de mange gruppesamtaler som udgør kernen i DGCSS' datakorpus, har vi også arbejdet med andre datatyper for at udvide perspektivet. Blandt dem er radioudsendelser fra DR's arkiver som vi har fået adgang til gennem vores deltagelse i det nationale samarbejdsprojekt LARM (se mere på <http://larm.blogs.ku.dk>). Der er flere grunde til at radioarkiverne er interessante for at forstå dansk sprogforandring i det tyvende århundrede. En grund er at radioarkiverne indeholder talesprogsoptagelser der er ældre end størstedelen af de videnskabeligt indsamlede optagelser. DR's arkiv går tilbage til starten af 1930'erne, og allerede dengang var der en interesse for at høre gamles erindringer sådan at vi faktisk kan finde optagelser af talere der var født i 1830'erne og 1840'erne og fx havde oplevet slaget ved Dybbøl i 1864 eller den første moderne olympiade i Athen i 1896.

Men radioens optagelser indeholder ikke bare størstedelen af vores ældste lydige kilder til dansk talesprog. DR's radio (og i senere tid også tv og senere igen også andre medieinstitutioner) har også haft en afgørende indflydelse på danskernes opfattelse af hvad der er godt og dårligt, passende og upassende sprog i officielle og uofficielle sammenhænge. Når jeg her taler om *DR som sprogpolitisk aktør*, er det denne indflydelse jeg har i tankerne. I det følgende vil jeg give eksempler på hvordan denne sprogholdningsindflydelse har fundet sted, både eksplicit (fx i form af håndbøger) og implicit (i form af det sprog man kan og kunne høre i radioen).

Idealer for dansk før DR

DR og dets ledere og medarbejdere opfandt ikke idealerne for dansk talesprog. Da DR blev grundlagt, var der allerede veletablerede ideer om hvordan dansk skulle (og især *ikke* skulle) lyde. I 1925, samme år som DR blev grundlagt, blev Viggo Forchhammer ansat som lektor i tale og sang ved Københavns Universitet. Nogle år før, i 1917, havde han udgivet første udgave af sin *Taleøvelser*. I materiale til taletræning af denne slags kan man finde indi-

rette indikationer af hvilke 'problemer' talere ansås for at have, og hvilke særlige udtalevanskeligheder dansk repræsenterer.

Der påpeges mange vanskeligheder, og der gives mange æstetiske domme hos Forchhammer, og vi kan ikke gå ind på dem alle her. Et enkelt problem som jeg dog vil nævne, er udtalen af a-vokalen. Forchhammer skriver (i 4. udg. fra 1952):

Den sædvanlige lange og stødte danske a-lyd (*tage, gade, tag, gad*) er stærkt æfarvet [...]. Vi må vogte os for at udtale den [...] for langt fremme – for æagtigt – som det hyppigt høres i den københavnske dialekt. På den anden side er en for langt tilbageliggende artikulation, som man ofte hører den på teatret, hvor man vil undgå det grimme, flade a, heller ikke av det gode, da den dels lyder affekteret og udansk, dels kan give anledning til direkte misforståelser ved at opfattes som ar, så *Ane* fx bliver til *Arne* og *lave* til *larve*. (V. Forchhammer 1952: 76)

Stort set samme beskrivelse af 'det grimme, flade (københavnske) a' som dannede talere bør undgå, fandtes 20 år før Viggo Forchhammer hos en anden Forchhammer, Georg, som i sin *Udkast til en dansk artikulationslære* (1895–1898: 29) taler om to forskellige udtaler af a-vokalen: Der er dels standardudtalen, "den Udtale, den faar efter r" og dels "den mere æ-agtige, vi sædvanlig har paa Dansk, og som navnlig er udpræget i 'det Københævnske'" (G. Forchhammers anførselstegn og satiriske stavning. Det er i øvrigt påfaldende at Forchhammer udvælger netop 'københavnske' som eksempelord. Her ville vi forvente 'den udtale det får efter r' og ikke 'den æ-agtige udtale'. 'Have' eller 'dansk' ville være langt bedre eksempler. Måske er Forchhammer blevet så grebet af sin egen satire at han har glemt de sproglige fakta?).

DR, dengang Statsradiofonien, overtog tidens sprogidealer. I december 1940 blev det besluttet at nedsætte *Statsradiofoniens Sprogudvalg*, og i 1942 kom dens anbefalinger om korrekt udtale i Statsradiofonien, *Farlige Ord* (Albeck 1942). Ikke overraskende er den allerførste anvisning i bogen: "A bør holdes i tilbørlig Afstand fra æ; der skal være hørlig Forskel mellem *glade* og *glæde*, *Hale* og *Hæle*, *Palle* og *Pelle*, *kalder* og *kælder*, *Stald* og *Stel*, *Land* og *Lænd*, *Tante* og *tændte*" (Albeck 1942: 4). Lidt mere overraskende er det måske at Peder Skyum-Nielsen i sin bog om *Godt sprog* udgivet af DR i 2008 omtaler stort set samme fænomen – " /A/-forureningen" som Skyum-Nielsen malerisk kalder det – i stort set samme vendinger.

På overfladen kunne det se ud som om DR's rolle som sprogpolitisk aktør var marginal: man overtog tilsyneladende bare sprogidealer som allerede fandtes og videreførte dem. Jeg tror imidlertid at det er vigtigt at bemærke hvem anvisningerne er skrevet til, og dermed hvem de kan forventes at gælde for. Viggo Forchhammer var universitetsansat tale- og sanglærer og ifølge

bogens titelblad ”Fhv. talelærer ved Det kgl. Teaters elevskole” og ”Sanglærer ved det kgl. danske Musikconservatorium”. Hans læsere var professionelle talere og sangere som formentlig har følt sig underlagt særligt skrappe krav om sproglig æstetik. Albecks bog er derimod ifølge Julius Bomholts forord: ”tænkt ikke blot som en Rettesnor for de mange, der medvirker ved Radio-udsendelser, men tillige som en populær Hjælpebog for alle, der interesserer sig for Udtalen af den danske Sprog” (Albeck 1942: 3). For Forchhammer var den æstetisk tiltalende rigsdanske udtale et krav der gjaldt sceneoptrædende talere og sangere; for Albeck var det et krav for at være en alment dannet samfundsborger.

Hvorfor har DR sprognormer?

Jeg synes det er et fundamentalt interessant spørgsmål hvorfor man i DR har fundet det nødvendigt at udbrede en bestemt sproglig norm. Hvorfor udvalgte (og udvælger) man talere med bestemte sproglige karakteristika, og hvorfor kræver man at ”der skal være hørlig Forskel mellem *glade* og *glæde*” (Albeck 1942: 4), eller i nyere tid at der ikke må være sammenfald i udtalen af *kræft* og *kraft*? Hvorfor mener man at det er et vigtigt at radioens officielle stemme taler på en særlig, og for nogle i hvert fald, tillært måde?

Det er overordentlig svært at finde svar på disse spørgsmål ved at se i officielle skrifter eller ved at tale med sproglige normgivere i DR. Kravet om at tale ’rigtigt’, og idealerne om hvad ’rigtigt’ (ikke) er, var tilsyneladende så selvindlysende at ingen har bekymret sig om at formulere dem. Men mon ikke man kan regne med at DR’s grundlæggere har haft ideer i retning af dem BBC’s første generalsekretær, John Reith, formulerede i sin selvbiografi, nemlig at statsradiofoniernes sproglige opgaver var at virke folkeoplysende:

Ingen vil benægte den store fordel der er ved en standardudtale af sproget, ikke kun i teorien, men også i praksis. Vores [dvs. BBC’s] ansvar i denne sag er indlysende: Da vi taler til en stor mængde, er det sandsynligt at fejl vil blive udbredt i langt større grad end det nogensinde før var muligt. Nu findes der for enhver som har behov for det, en mulighed for at lære ved eksemplets magt. (Reith 1924, citeret fra Schwyter 2008: 221, min oversættelse)

Uanset hvad der var årsag til at DR opsamlede og udbredte de æstetiske normer om godt rigsdansk, så er det tydeligt at det hurtigt blev accepteret og forventet at DR brugte æstetisk tiltalende rigsdansk. Faktisk var kritikken allerede tidligt så omfattende at a-udtalen fik plads i DR’s første jubilæumsbog, Breidahl og Rées *Danmarks Radio 1925-1940*. Her står der om speake-rens kvaliteter:

Er hans A ikke bredt nok, er der Jyder der frabeder sig 'dette flæde Københavneri', og skulde han komme for Skade at sige *Gæde* i Stedet for *Gade* rykker hele den gamle Garde ud. (Breidahl og Rée 1940: 159)

Og i 50-årsjubilæumsbogen fra 1975 er der fundet plads til et genoptryk af vittighedstegningen i Figur 1, der illustrerer problemet med speakernes flæde a'er som programdirektøren tilsyneladende vil afhjælpe.

»Vil De prøve at sige A!«
 Tegning af Herluf
 Jensenius til Berlingske
 Tidende august 1962. Tekst:
 »Medarbejderne i radio og
 TV skal have undervisning i
 bedre sprogbrug. – Af en
 forventet meddelelse i den
 danske radio: – Dæ der
 klæges en del over
 speakernes flæde udtæle æ'
 det danske sprog, vil
 programdirektør Dæhlerup
 snærest foretæge en
 undersøgelse...«

Figur 1: Vittighedstegning fra Berlingske Tidende, 1962.

Konklusion 1: DR og de fællesdanske sprognormer

Vi kan ikke bevise at DR allerede på de 17 år den havde eksisteret da Albecks *Farlige ord* udkom, havde nået at have en altafgørende rolle i udbredelsen af de standardiserede sprognormer, sådan at 'almindelige' danskere følte sig underlagt samme æstetiske normer som scenekunstnere, men jeg tror det er sandsynligt at den havde det. Også før DR kunne man (formentlig) i alle kroge af Danmark støde på (kendskab til) rigsdansk. Præster havde været via universitetet i København for at få deres uddannelse, og det er sandsynligt at metropolens normer om 'dannet' og 'bondsk' sprog smittede af på dem, sådan at de også i provinsen har talt et mere 'københavnertint' (eller rigsdansk) talesprog. Derimod tror jeg at det er sandsynligt at rigsdansk i det omfang det har fandtes uden for København, har haft karakter af klassesprog for en mindre gruppe af befolkningen a la det skel vi finder i Forchhammers mål-

gruppe: Rigsdansk var for en særlig gruppe af offentlige talere, ikke for den almindelige dansker. Den daglige påvirkning med rigsdansk som radioen fra 1925 udsatte lytterne for, kan imidlertid have bevirket en ændring af den symbolske værdi af rigsdansk: I stedet for at betyde 'en eksklusiv elites sprog' spredtes (måske) den symbolske værdi som rigsdansk havde blandt borger-skabet i København, nemlig 'sprogformen som man bruger til behandlingen af seriøse spørgsmål'. (Dog skal det bemærkes at Inge Lise Pedersen i en artikel beskriver hvordan rigsdansk bredte sig i Jylland allerede i løbet af 1800-tallet som en konsekvens af at København udviklede sig som det eneste politiske og kulturelle centrum i Danmark).

I løbet af det 20. århundrede er DR ansvarlig for at udbrede og opbygge ideen om én talesprogsnorm som står over alle de andre, sammen med standarder for hvad denne norm er, og hvordan den lyder. Normen er ikke opfundet af DR, men jeg tror ikke at det er sandsynligt at den ville være nået så bredt ud i det danske sprogsamfund som den er, uden DR. Havde det ikke været for den daglige adgang til talt rigsdansk (og de symbolske værdier knyttet til rigsdansk), er det ikke sandsynligt at rigsdansk ville være spredt som udtalenorm til stort set alle danskere; og den daglige adgang kræver tekniske virkemidler til spredningen af talesprog, som simpelthen ikke fandtes før DR.

Her kunne historien om DR som sprogpolitisk aktør ende, men jeg tror en mere komplet forståelse af spørgsmålet kræver at man også undersøger hvilke implicitte normer DR *faktisk* spredte. En ting er nemlig at sige hvordan talere i radioen skal tale, noget helt andet er hvordan de faktisk talte.

Udtaleændringer i Radioavisen fra 1950'erne til 2000'erne

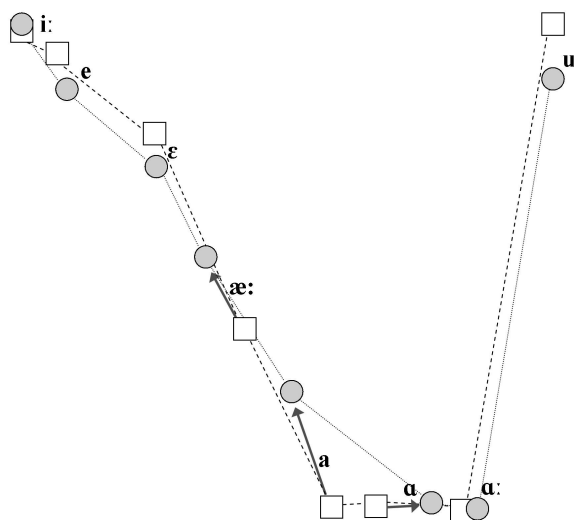
Hvis der generelt er en forventning om at DR bruger et talesprog der er mere ufejlbarligt end andres, så gælder denne forventning i endnu højere grad for Radioavisen/Pressens Radioavis. Hvis man vil have et billede af om DR's medarbejdere talte efter de angivelser de blev præsenteret for, eller om der skete ændringer over tid, er radioaviserne særligt interessante data. For at undersøge forholdet mellem teori og praksis, udvalgte jeg ca. 7 timers oplæsninger der spænder over perioden 1956–2010. Der optræder i alt ca. 41 talere, heraf 5 kvinder.

For hver taler måles de to første formanter, F1 og F2, i de fire a-variable (a) *Hanne*, (æ:) *bane*, (α) *lappe*, (α:) *larne*, samt fire vokaler der bruges som referencer for a'erne, nemlig (i:) *Lise*, (e) *pille*, (ɛ) *Pelle*, og (u) *pulje*. Formanter er et akustisk udtryk for forskellige vokalkvaliteter. (For nærmere beskrivelse af proceduren, se Thøgersen (2013)). De to første formanter giver en rimelig beskrivelse af de hørte vokalkvaliteter. Til sammenligningen af radioavisoplæ-

serne over tid benyttedes *normaliserede* formantmål. Det vil sige at hver talers formantmål justeres sådan at der kan sammenlignes på tværs af talere. Normalisering er en form for normalforskydning og skalering af den enkelte talers vokalrum sådan at forskelle på grund af fx fysik udraderes. Hvis man ikke normaliserer data, vil målene give nogle systematiske fortegnelser. Bl.a. har kvinder normalt højere formanter end mænd fordi de alt andet lige har mindre munde og halse, og andelen af kvinder i en stikprøve ville derfor forskyde gennemsnittet. Efter at formantmålene er normaliseret, kan der beregnes gennemsnitlige F1/F2-værdier per vokal per årti, og disse kan plottes i et x/y-koordinatsystem med F2 på y-aksen og F1 på x-aksen. Når akserne spejles sådan at laveste værdier er øverst og længst til højre, fremkommer der et rum som ligner det kendte kardinalvokalsystem (se fx Grønnum 2005:109 og 268). Alle normaliseringer er lavet med NORM (Thomas & Kendall 2012).

I Figur 2 kan man se hvordan Forchhammers 'æ-agtige' (a) og (æ:) har udviklet sig i perioden fra 1950'erne til 2000. De hvide firkanter repræsenterer den normaliserede vokaludtale hos radioavisoplæsere i 1950'erne. De grå cirkler repræsenterer tilsvarende oplæsere fra 1990'erne. For overskuelighedens skyld præsenteres kun disse to historiske nedslag i sammenligningen. Havde man præsenteret de mellemliggende årtier eller de nyeste år, ville de have vist en stort set jævn udvikling.

Figur 2: Vokalforskydninger i radioavisen 1950'erne–2000'erne. Grå cirkler markerer udtalen i 1990'erne, hvide firkanter udtalen i 1950'erne.

Man ser at vokalerne (i:), (e), (ɛ) og (α:) stort set er uændret over de 50 år. De største forskydninger sker derimod med (a) og (æ:), henholdsvis den korte og den lange variant af præcis den vokal som udtalevejledninger fra G. Forchhammers i 1890'erne til Skyum-Nielsens i 2000'erne advarer mod at hæve. Det korte (a) er hævet så meget at det moderne (a) mere ligner 1950'ernes (æ:) i artikulationssted (man vil stadig kunne høre forskel på de to pga. længdeforskellen). Samtidig er (α) rykket tilbage så der i 1990'erne stort set ikke er forskel i artikulationssted på kort (α) og langt (α:).

Det er påfaldende at sammenligne disse vokalforandringer med de anvisninger om (vokal)udtale som DR eksplicit formidler. Hvor den eksplicite norm er slående stabil fra Forchhammer til Skyum-Nielsen og siger at unge (københavnere) udtaler (a)/(æ:) forkert, så er den implicite udtalenorm som radioavisoplæsere faktisk følger, alt andet en stabil. Hver generation af radioavisoplæsere udtaler (a) og (æ:) mere hævet, mere æ-agtig, end den foregående generation – i direkte modstrid mod anvisningerne. Hvad der for mig er endnu mere slående, er at ingen formentlig på noget tidspunkt har opfattet netop radioavisoplæsere som unge eller 'sjuskede' sprogbrugere. Tværtimod har de til hver en tid repræsenteret en konservativ og alment acceptabel norm. Normen har bare gradvist ændret sig sådan at konservativt i fx 1980'erne ville have været 'grimt' og 'fladt' i 1950'erne.

Når det nu viser sig at radioavisoplæsere ikke følger de officielle korrekthedsnormer, hvad er det så for normer de følger? Hvad er det med andre ord for sprognormer der får dem til gradvist at ændre deres udtale i retning af det forhadte 'flade a'? Jeg tror der er sket det som den britiske sprogforsker Nikolas Coupland kalder for en *sociolingvistisk forandring*, dvs. en forandring hvor ikke kun brugen af en socialt betydningsfuld variabel har ændret sig, men hvor også den sociale betydning af variabelen har ændret sig. For at foregribe konklusionen, så tror jeg at det forkætrede flade a er gået fra at have en alment kendt social betydning 'københavnsk arbejderklasse' til i dag kun at have den betydning for et fåtal af fortrinsvise gamle mennesker. Omvendt er det gamle 'korrekte' a gået fra at have den sociale betydning 'dannet' og 'seriøs' til i dag at betyde 'gammelt', 'stift', 'autoritært' osv. Noget af det mest interessante, og samtidig u håndgribelige, i denne udvikling er at DR ikke blot udnytter de ændrede sociale betydninger, men at de også med deres brug er med til at ændre disse. Én af de væsentligste grunde til at (det der tidligere opfattedes som) fladt a i dag opfattes som 'normalt', er netop at det er allestedsnærværende – selv i Radioavisen findes det ... Det ændrer ikke ved at man kan pege på hvordan DR kan have udnyttet sociale værdier som tidligere fandtes, til at vise deres institutionelle image som jeg vil beskrive nedenfor.

Medieidealer og sprogidealer

Det er min påstand at ikke kun 'rigsdansk' og 'hævet a' har ændret social betydning, det samme har Radioavisen selv og hele DR/Statsradiofonien.

Da DR blev grundlagt i 1925, var det tydeligt at det var en national institution der skulle virke til folkets opdragelse. I jubilæumsbogen fra 1940 skriver daværende statsminister Thorvald Stauning i forordet:

Statsradiofonien anlagdes paa at faa forbindelse med alle Hjem i Landet og i Virkeligheden med mange Millioner Hjem uden for Landets Grænser. Ministeriet [for Offentlige Arbejder] ydede sin Indsats. Rigsdagen tog sin Beslutning, og der skabtes en Statsinstitution, fri for al Spekulation, Reklame og privat Interesse, en Institution alene beregnet paa at yde sin Tjeneste for Landet og Folket og som Bindeled ud til Verden. (Statsminister Thorvald Stauning i Breidahl & Rée 1940: 5 f.)

Det er tydeligt at radioen her opfattes som et nationsbyggende instrument. Det skal sikre adgang til "alle hjem", og radioen skal yde sin tjeneste "for landet og folket". Det er oplagt i denne sidste hensigtserklæring at se dels et nationalt projekt – radioen skal sikre folkets støtte til nationalstaten – dels et folkeopdragende projekt – radioen skal danne folket. Udsendelsernes indhold skal ikke defineres af kommercielle interesser, men af pædagogiske idealer om hvad der gavner folket og staten.

I den public service-kontrakt som DR i dag er underlagt, er formuleringer i høj grad overtaget fra de stiftende tekster. Der tales stadig om at "DR er uafhængig af økonomiske, kommercielle og politiske interesser og udgør en uundværlig del af den demokratiske debat" (Kulturministeriet 2013: 2). Men ser man i daværende kulturminister Per Stig Møllers mere personlige forord til public service-kontrakten for 2011–2013, ser man alligevel en ændret opfattelse af DR's rolle og funktion:

Netop i en tid, der er mere fragmenteret end nogensinde før, hvor vi bruger flere medier end nogensinde før og henter vores informationer og oplevelser ind fra langt flere kilder end nogensinde før, er der brug for at vi også får tilbudt en fælles platform. [...] Denne platform skal naturligvis være bred. Der skal være plads til det specielle, til det krævende, det brede, det lette og det lettilgængelige. Der skal være plads til både bredde og "niche". Uden bredde svinder interessen for licens-kanalerne ind og dermed svækkes netop muligheden for at bringe os sammen om de samme informationer og oplevelser. Uden "niche"-produktioner forsvinder berettigelsen for disse kanaler. (Kulturminister Per Stig Møller, i Kulturministeriet 2010)

Synet på DR er her fundamentalt anderledes end hos Stauning. For det første er DR ikke et monopol, men en radio/tv-udbyder i konkurrence med alverdens andre udbydere. Udvalget af udsendelser handler derfor ikke så meget om hvad 'folket' har gavn af, men af hvad forbrugeren efterspørger. Det er tydeligt at der er en arv fra den klassiske, dannende opfattelse af medierne: DR skal ikke bare tilbyde det samme som alle andre medieudbydere, men pga. sin særlige position som (semi-)statslig også tilbyde produkter som ikke ellers findes på markedet – hvis DR ikke tilbyder 'niche'-produkter (uden bred seerinteresse), er der ingen grund til at den skal være afgiftsfinansieret. Vi ser altså et levn af det nationsbyggende og folkeopdragende projekt, men vi ser også at dette projekt skal afvejes med et populært krav om 'bredde'. Møllers argument er at det er konkurrencen der gør at man må tilbyde 'bredde' for at tiltrække medieforbrugers opmærksomhed. Men hvorfor, kan man spørge sig selv, er det dannende, 'nichen', ikke tiltrækkende i sig selv? Hvorfor konstrueres 'det dannede' radio/tv som et indhold som folk i virkeligheden helst er fri for og nærmest skal lokkes til med 'bredde'-programmer? Svaret ligger måske latent i Stauning-teksten: Kun et statsmonopol "fri for al spekulation, reklame og privat interesse" er i stand til at opretholde den paternalistiske ide at *man* ved bedre – eller sådan bliver opfattelsen i hvert fald efterhånden som monopolet nedbrydes. DR's traditionelle idealistiske forståelse af det nationale og folkedannende mediemonopol bliver opfattet som gammeldags, elitært, bedrevidende og nedladende i mødet med nye medieudbydere som ikke har nogen begrænsninger på at give forbrugerne hvad de vil have, til fordel for "spekulation, reklame og privat interesse".

Jeg tror at denne ændring af opfattelsen af mediernes rolle i samfundet og den dertil hørende opfattelse af medieinstitutioners image hænger sammen med den sociale betydning af 'hævet a' – og jeg undlader bevidst at kalde det for 'fladt a' i denne sammenhæng, for 'fladt a' er en social betydningskategori mens 'hævet a' er en bestemt udtale af (a)/(æ:). I nogles ører kan 'hævet a' være 'fladt a'. I andres ører er det måske blot 'almindeligt a': I 1950'erne havde 'hævet a' den sociale betydning 'folkeligt københavnsk' på en måde som ikke stemte overens med Radioavisens og DR's folkeopdragende image. I Staunings Statsradiofoni forventede man ikke at høre folkelig udtale, men at høre forbilledlig udtale. Op igennem 70'erne og 80'erne havde 'hævet a' måske stadig denne betydning 'folkeligt københavnsk', men nu var billedet mere overensstemmende med Radioavisens image. Man så ikke længere sig selv som folkeopdrager, men som formidler af oplysning til kritiske masser. Fra samtiden er det klart at der var ophedede diskussioner af mediernes rolle som folkeopdragerer kontra kritiske oplysningsformidlere – for eksempel i form af Erhard Jacobsens udfald mod 'DR's røde lejesvende'. Lige så klart er det at 'det flade a' var genstand for megen ophidselse. Det ser man fx i at Moders-

mål-Selskabet dannedes i 1979 med det eksplicite mål at rette op på unges vokaludtale.

I takt med at 'hævet a' bliver integreret i rigsdansk (det vil bl.a. sige at det kan høres i Radioavisen), mister det for opvoksede generationer sin sociale betydning af arbejderklasse. Nu er det bare normalt (= dansk som man kan høre det i Radioavisen). Det markerede og symbolladede træk mister sin symbolske betydning i kraft af at blive brugt og dermed ikke længere være markeret. Samtidig, tror jeg, sker der en ny værditilskrivning til det der var 'almindeligt a', som kommer til at betyde ikke bare 'gammelt', men også 'bed-revidende', 'autoritært' osv., altså præcis det image som DR gennem 1970'erne og 1980'erne forsøgte at lægge af sig.

Nye betydninger af 'almindeligt a'

Den nye værditilskrivning som jeg her foreslår – altså at det der var 'fladt arbejderklasse-a', i dag er almindeligt, og det der var almindeligt, i dag er 'autoritært' og 'paternalistisk' – ser vi eksempler på i dagligdagen i sproglige udtryk der trækker på det man kunne kalde *gammel nyhedsstil* med en eller anden symbolsk, humoristisk, effekt for øje, fx i satire eller i reklamer.

Som et eksempel på denne symbolske brug af gammel nyhedsstil har jeg set på satireprogrammet *Selvsving* på DR's P1 som i en årrække havde det faste indslag *Ugerevyen* der trak på symbolske forestillinger om netop ugerevyer – altså nyhedsfilm der vistest for biografier i 1930'erne og 1940'erne. *Ugerevyen* bruger visse radiodramatiske træk for at iscenesætte sig som 'gammel nyhedsfilm'. Indslaget indledes med en fanfare og deklamationen: "Dansk Radiofonisk Selskab præsenterer Ugerevyen". Tankerne kan ledes hen på filmselskabers introer. Lyden er udpræget dåseagtig, som man forestiller sig en rejsegrammofon eller lignende. Den samme klanglige kvalitet ligger over hele indslaget for at give indtryk af noget gammelt. Selve indslaget er arrangeret som en række oplæsninger af korte 'nyhedshistorier'. Oplæsningerne, ved skuespilleren Lars le Dous, er komponeret sammen med to lag af montagelyde, dels den karakteristiske klikken fra en filmprojektor, dels underlægningsmusik som vist nærmest kan beskrives som kabaretmusik eller let swingjazz. Begge disse montagelag er behandlet med den samme begrænsning i frekvensgang som giver dem en dåseagtig klang (hvilket for filmprojektoren faktisk er lidt underligt, for sad man i en faktisk biograf i 1930'erne, ville resten af lyden måske nok være under vore dages standard, men filmprojektorens klang ville være naturlig ...). Oplæsningerne, kernen i satiren, er ofte nutidige politiske sager, eller det kan være mere sladderjournalistiske historier om kendtes liv. Fælles for dem er at også de med ordvalg, syntaks og udtale imiterer noget gammelt. Effekten af denne 'læse moderne nyheder som om

de var gamle'-stil kan diskuteres. Dels, tror jeg, bagatelliserer det nyheden: Set på afstand kan vi måske godt se at historien er smålig og lidt latterlig. Den samme effekt understreges af at ordvalget af og til er sensationspræget. At berette om små politiske skærmydsler i sensationspressens ord, medvirker måske også til latterliggørelsen.

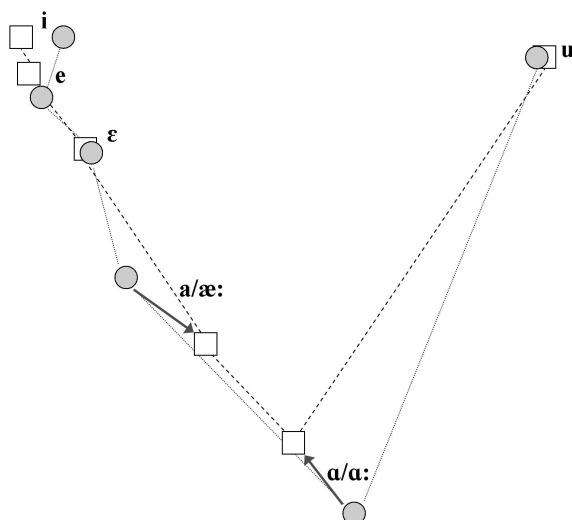
Som et eksempel på en nyhedshistorie er her historien om Dansk Folkeparti-politikeren Mogens Camre. Med til historien hører det at Mogens Camre har været sigtet for overtrædelser af racismeparagraffen, men ikke retsforfulgt pga. parlamentarisk immunitet.

Og så til Mogens Camre der alligevel ikke vil i Folketinget, men foretrækker at blive i Europaparlamentet. Først forklarede hr. Camre sig med at valget kom før han ventede det, men nu undskylder han sig med at den forklaring var en løgn; dog understreger han at det var en hvid en af slagsen, og enhver ved at sådan en er mere ærlig end en sort. Det er tæppehandlerlogik for burkahøns. (Selvsving, DR-P1, 16. november 2007)

For diskussionen her, om DR's rolle som sprogpolitisk aktør, er det vigtigste naturligvis *sproget* og måske især udtalen. Lars le Dous og, må vi da tro, hans lyttere har visse forestillinger om hvilke udtalemæssige træk der har samme sociale betydning som de øvrige træk der skaber illusionen om gamle nyheder. Når han imiterer gamle nyhedsoplæsere, er der med andre ord visse træk han ændrer – visse træk som 'betyder' gamle nyheder. Ved at sammenligne Lars le Dous som oplæser af Ugerevyen med andre sprogprøver af Lars le Dous, i dette tilfælde hans arbejde som DJ i 1990'erne, kan vi få en indikation af hvilke træk der betyder gamle nyheder, med de associationer det fører med sig.

Sammenligningen i Figur 3 er i grove træk sammenlignelig med vokalgrafer i Figur 2, dog er den lidt simplificeret idet de korte og de lange varianter af de to a'er er slået sammen. Her skelnes altså i målingerne ikke mellem (a) og (æ:) og mellem (ɑ) og (ɑ:).

Vi så ovenfor at (a) og (æ:) begge er flyttet markant opad hos de sidste 50 års radioavisoplæsere. Det er markant, omend måske ikke overraskende, at Lars le Dous 'rekonstruerer' denne forandring når han laver gammel nyhedsstil. Hans 'naturlige' vokalsystem som DJ ligner vokalsystemet fra nyhedsoplæsere fra 1900'erne, mens han når han imiterer gamle nyheder, sænker sit (a)/(æ:) om end ikke så voldsomt at hans vokalsystem ligner nyhedsoplæsere fra 1950'erne. Samtidig hæver han sit (ɑ)/(ɑ:), en bevægelse som måske kan ses som hans rekonstruerede modtræk mod den tilbagetrækning af især kort (ɑ) som vi ser i radioavisen over tid (se Figur 2). Den centrale pointe er at

Figur 3: Udtaleændringer
i imitation af gammel
nyhedsstil.
Grå cirkler markerer
DJ-stil fra 1990'erne,
hvide firkanter "gammel
nyhedsstil" fra 2007.

Lars le Dous laver visse systematiske udtaleændringer når han læser *Ugerevyen*, at disse udtaleændringer berører vokallyde der beviseligt er i bevægelse i løbet af den tidsperiode som han forsøger at rekonstruere, og at hans ændringer svarer ret godt til de forandringer vi så i de historiske radioaviser. Men vigtigst af alt er at når han laver disse ændringer af sin udtale, så er det genkendeligt for lytteren som en reproduktion af et kendt repertoire, og det er omgærdet med visse symbolske betydninger. *Ugerevyens* a er måske nok (mere eller mindre) '1950'ernes almindelige a', men sat ind i en moderne kontekst i et 'gammelt' indslag i et program fra 2000'erne, er dets betydning alt andet end umarkeret. '1950'ernes almindelige a' (dvs. Dous' sænkede a) er ikke længere upåfaldende, men er markeret gammelt og morsomt, bl.a. fordi det trækker på fælles forståelser af gamle medienormer, nemlig monopoltidens.

Flere af de personer jeg har spillet klip af *Ugerevyen* for, nævner at oplæsningen lyder 'officiel', 'autoritær' og endda 'militaristisk'. Præcis hvordan dette medvirker til at skabe den humoristiske effekt, er svært at få greb om, men afvigelsen og de træk der markerer at vi er inde i en satirisk stil, må nødvendigvis være relativt kendte for lytteren. Hvis de ikke var bekendte med *gammel nyhedsstil* som et humoristisk repertoire, ville de blot høre nyhedsoplæsning, eller måske nyhedsoplæsning med tilfældige tilsatte lydeffekter. De nye betydninger *skabes* altså ikke ud af ingenting i situationen, men må nødvendigvis foreligge som et betydningspotentiale for at den satiriske indramning virker. Men registret og associationerne forstærkes for hver gang stilen bruges. Der-

for bliver andre betydningsbærende systemer end udtalen (fx musik og lydefekter, ordvalg og syntaks) også så relevante. Hvis man med andre træk kan vise hvilke symbolske associationer man forsøger at fremdrage, kan man styrke associationen mellem disse symboler og udtalestilen.

Konklusion 2: DR som sprogpolitisk aktør

Det ser ud som om vi må modificere konklusionen ovenfor: DR spreder ikke bare rigsdansk (selvom det måske nok i det store billede har været den vigtigste effekt). Rigtigere er det nok at sige at DR medvirker til at afgrænse og sprede *registre* med visse sociale værdier sådan at alle danskere i dag forbinder samme værdier med de samme udtalevarianter. Ved at indramme disse registre og sproglige varieteter som 'seriøse' (fx i forbindelse med nyhedsoplæsning) eller som 'satiriske' og 'underholdende' (i forbindelse med underholdning) cementeres disse symbolske værdier som betydningspotentialer vi alle kan udnytte i vores egen sproglige produktion. Vi kender alle 'nyhedsoplæsning' eller 'sportskommentator' som velafgrænsede registre med bestemte genkendelige ordvalg, taletempo og intonation og formentlig også udtale.

DR har spillet en vigtig rolle i sprogforandringen i det tyvende århundrede. Dels ved at gøre talesprog tilgængeligt, og det gælder især rigsdansk og det københavnske talesprog. Før DR har man ikke i alle landets egne haft daglig adgang til 'fint' sprog, og samtidig var der ikke i samme grad en klar målestok for hvad der var fint og ikke fint. Men først og fremmest har DR's rolle været at standardisere vores opfattelse af hvilke sprogvarieteter der er passende i hvilke genrer (seriøse nyheder vs. underholdning), og hvilke symbolske associationer der med rimelighed kan knyttes til disse varieteter ('arbejderklasse', 'normalt', 'autoritært'). Ydermere så vi i *Ugerenyen*-eksemplet hvordan radioen har medvirket til at skabe helt nye genrer i det danske sprogsamfund. Uden DR ville vi ikke have haft en letgenkendelig genre som 'nyhedsoplæsning', og uden DR's arkiver er det usandsynligt at vi havde haft en fælles ide om 'gammel nyhedsoplæsning'. Dermed har DR ikke kun eller primært haft betydning for *sprogforandring* men i højere grad for *sociolingvistisk forandring*, altså en forandring i sammenhængen mellem sproglig stil og social betydning.

Referencer

- Albeck, Ulla. 1942. *Farlige ord*. København: Schultz forlag.
- Breidahl, Axel & Knud Rée. 1940. *Danmarks Radio, den danske Statsradiofonigennem 15 Aar*. København: Chr. Erichsens forlag.
- Coupland, Nikolas. 2014. Sociolinguistic change, vernacularization and broadcast British media. Jannis Androutsopoulos (ed.) *Mediatization and Sociolinguistic Change* Berlin: De Gruyter. 67–96.
- Forchhammers, Georg. 1895–1898. *Udkast til en dansk artikulationslære*. Særtryk af ”Tidskrift för Döfstumskolan”.
- Forchhammer, Viggo. 1917 [1952]. *Taleøvelser*, København: Nyt Nordisk Forlag.
- Grønnum, Nina. 2005. *Fonetik & Fonologi*. København: Akademisk Forlag.
- Kulturministeriet. 2010. DRs public service-kontrakt for 2011-2014. København: Kulturministeriet. http://www.kulturstyrelsen.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/medier/radio_og_tv/landsdaekkende_regional/DR/public_service_dr/DR_Public_service_kontrakt_for_2011-2014.pdf (9. september 2014).
- Kulturministeriet. 2013. DRs public service-kontrakt for 2013-2014. København: Kulturministeriet. http://kum.dk/uploads/tx_templavoila/DRpublic%20service-kontrakt%20af%203%20%20juni%202013.pdf (9. september 2014).
- Pedersen, Inge Lise. [1999] 2009. Regionalitet og sprogudvikling i Danmark. Genoptrykt i Inge Lise Pedersen *Fra folkemål til multietnolekt*. Oslo: Novus forlag. 223–239.
- Reith, John C.W. 1924. *Broadcast Over Britain*. London: Hodder and Stoughton.
- Schwyter, Jörg Rainer. 2008. The BBC advisory committee on spoken English or how (not) to construct a ‘standard’ pronunciation. Miriam Locher & Jürg Strässler (eds.) *Contributions to the Sociology of Language: Standards and Norms in the English Language*. Berlin: Mouton De Gruyter. 175–193.
- Skovmand, Roar (red.). 1975. *DR 50*. København: Danmarks Radio.
- Skyum-Nielsen, Peder. 2008. *Godt Dansk*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og Danmarks Radio.
- Thomas, Erik & Tyler Kendall. 2012. *NORM. The Vowel Normalization and Plotting Suite*. <http://lvc.uoregon.edu/norm/norm1.php> (25. august 2015).
- Thøgersen, Jacob. 2013 Vil De prøve at sige A?. *NjS* 43. 101–132.

Jacob Thøgersen, lektor, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Tilknyttet Sprogforandringscentret som videnskabelig assistent, postdoc og lektor 2008–2014.

E-mail: jthoegersen@hum.ku.dk